

PV1B118 Novověké prameny a metody výzkumu

ÚVOD DO PROBLEMATIKY FUNGOVÁNÍ HORENSKÉHO PRÁVA

Mgr. Zdeněk VOSTRÝ

OSNOVA

- úvodní hodina
 - seznámení s problematikou, vymezení základních pojmů
 - vývoj podmínek
 - zvykové právo
 - druhá hodina
 - organizace a kompetence úřadu perkmistra
 - diplomatický materiál viničného úřadu
 - židlochovický právní okruh
 - třetí hodina
 - horenský soud
 - vymahatelnost práva
 - mikulovský (falkenštejnský) právní okruh
-

ÚVOD

- interdisciplinární přesah
 - antropologie a sociologie
 - archeologie
 - demografie
 - dějiny umění
 - etnologie
 - geografie
 - historická statistika
 - lingvistika
 - právní dějiny
 - regionální dějiny
 - správa církevní, patrimoniální a státní
 - toponomastika
-

ÚVOD

- interdisciplinární přesah

- antropologie a sociologie
- archeologie
- demografie
- dějiny umění
- etnologie
- geografie
- historická statistika
- lingvistika
- právní dějiny
- regionální dějiny
- správa církevní, patrimoniální a státní
- toponomastika

- pomocnovědné disciplíny

- diplomatika
 - epigrafika
 - genealogie
 - heraldika
 - chronologie
 - ikonografie
 - kodikologie
 - metrologie
 - numismatika
 - paleografie
 - sfragistika
 - vexilogie
-

DEFINICE

Horenské/viniční právo (ius montium) je souhrn právních obecných pravidel chování upravující vzájemné vztahy mezi panovníkem, majiteli vinic a vinaři. Jeho základem byl „horenský“ regál jako výhradní právo panovníka na část výtěžku z vinic.

Horenské/viniční právo (ius montium)

Soubor právních a obyčejových norem:

souvisejících se zakládáním vinic,

pracovními vztahy,

problematikou perkrehtu a jiných dávek,

sousedskými vztahy,

prevencí škod,

dozorem,

odpovědností za škodu a odpovědností trestní,

kdysi platná procesní pravidla.

HISTORIOGRAFIE

první badatelé

- Jan Had (1558)
 - Jiří Goerle z Goerlštejna (1591)
 - Alexius Habrich (1781)
-

HISTORIOGRAFIE

první badatelé

- Jan Had, *Vinice, v jakém položení býti má a jakým způsobem má jí člověk dělati, aby z toho hojný oužitek mohl míti*, Praha 1558.
 - Jiří Goerle z Goerlštejna, *Vinatorium, to gest správa neb naučenij, kterak se magij winohradové měřiti, wysazowati, rozázené dělati, lisy připraviti, wína sbíratí, sudy šichrowati, winice krýti, sklepowé winní a wína w nich opatrowati, koštowati, prodáwati, kupowati, gistým instrumentem měřiti, a co za každou nádobu podle ceny žegdlíku za ně přigde přezwěděti*, Praha 1591.
 - Alexius Habrich, *Jura Primaeva Moraviae, Brunae* 1781.
-

HISTORIOGRAFIE

19. století

- Josef Jungman
 - Julius Fejfalík
 - Johann Andreas Eder
 - Christian d'Elvert
 - Petr rytíř Chlumecký
-

HISTORIOGRAFIE

19. století

- Josef Jungmann, *Historie literatury české*, W Praze 1849.
 - Julius Fejfalík, *Naučení a správa hotařům*, Notizen-Blatt, 1850.
 - Johann Andreas Eder, *Die Dürnholzer Weinbergrechte*, Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 9, 1856.
 - Christian d'Elvert, *Die mährischen (Wein-) Bergrechte*, Notizen-Blatt, 1856.
 - Petr rytíř Chlumecký, *Einige Dorf-Weisthümer (Bau- und Bergteidinge) aus Mähren*, Wien 1856.
-

HISTORIOGRAFIE

20. století

- František Nosek
 - Vincenc Prasek
 - Ladislav Hosák
 - Marie Válková-Frýzová
 - Jaroslav Pošvář
 - Václav Frolec
 - Zdeněk Hubatka
-

HISTORIOGRAFIE

20. století

- František Nosek, *Práva (vino)horenská*, Selský archiv 4, 1905.
 - Vincenc Prasek, *Horenské řády*, Selský archiv 6, 1907.
 - Ladislav Hosák, *Rejstra horenská městečka Uherčic*, Selský archiv 13–14, 1920–1921.
 - Marie Válková-Frýzová, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, 1930.
 - Jaroslav Pošvář, *Moravské právo hor viničných*, Časopis Matice moravské 70, 1951.
 - Václav Frolec, *Vinohradnictví: kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*, Brno 1973.
 - Zdeněk Hubatka, *O historii vinohradnictví a vinařství na Znojemsku*, rukopis 1998.
-

HISTORIOGRAFIE

21. století

- Jiří Libor Bílý
 - Bohumír Roedl
 - Stanislav Liškutín
 - Martin Markel
 - Vilém Kraus
 - Jan Royt
-

HISTORIOGRAFIE

21. století

- Jiří Libor Bílý, *Ius montium, právo moravských vinohradních hor*, Olomouc 2003.
 - Bohumír Roedl, *Úřad perkmistrů v Lounech v průběhu 16.–18. století*, Sborník archivních prací 53, 2003, č. 1.
 - Stanislav Liškutín, *Historie kounického vinohradnictví a vinařství*, Dolní Kounice 2008.
 - Matin Markel, *Počátky klasifikace vín a organizace trhu s vínem na Znojemsku v 19. století (aneb k hospodářské politice na Moravě)*, Jubilantu – milovníku vína, tohoto kulturního nápoje, in: *Historik na Moravě*, Brno 2009.
 - Vilém Kraus, *Vinitorium historicum*, Praha 2009.
 - Jan Royt, *K ikonografii révy vinné v Čechách*, in: *Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku*, Mělník 2009.
-

Podmínky pro vznik práva

- **Extenzivní pěstování vinné révy**

Malá výměra vinice v rámci plužiny.

Odrůda není zvlášť vybíraná.

Pěstování pouze s malými výnosy, které jsou určeny pro vlastní potřebu pěstitele, nikoli na prodej.

Vinná réva je jen jednou z pěstovaných plodin v rámci zemědělské usedlosti.

- **Intenzivní pěstování vinné révy**

Oddělení pěstování vinné révy od ostatních plodin.

Vinice nejsou součástí pozemků bezprostředně spojených se zemědělskou usedlostí. Areál vinohradní hory tvoří vlastní ohrazené území.

Specializace profese: vinohradníci, vinaři.

Podmínky pro vznik práva

- Extenzivní pěstování vinné révy
 - *Planá réva (čeleď Vitaceae) na našem území již v pravěku (1 000 000–400 př. n. l.).*
 - *Znalost pěstování přináší na jižní Moravu indoevropští zemědělci.*
 - *Keltské osídlení na Moravě (370 př. n. l. – polovina 1. stol. př. n. l.) přineslo pěstování tzv. kyselého vína. V keltském kalendáři byl vinařství vyhrazen měsíc Muin (od 2. září do 13. října).*
 - *Germánské osídlení (1–568), příchozí kmeny se vinařství až na výjimky nevěnují.*
 - *Slovanské kmeny se s pěstováním vinné révy seznámily, když pronikly do bývalých římských provinciích.*
-

Germánské zákoníky – Leges barbarorum

název	datace	obsah
Lex Salica	507–511	trestá krádež sazenic nebo prutů révy finanční pokutou
Lex Visigothorum	654	obsahuje trest deseti ran holí za škodu na viničných kůlech
Lex Burgundionum	516	finanční trest v případě vniknutí do vinice a beztrestnost při ochraně vinice
Edictus Rothari	643	tolerance beztrestného utržení tří hroznů pocestnému

Germánské zákoníky – Leges barbarorum

název	edice	obsah
Lex Salica	MGH LL nat. Germ. IV 1	<i>Pactus 9, (p. 50–51): Si quis vero aut per inimicitiam aut per superbiam sepem alienam aperuerit et in messe sua aut in prato, in vinea vel in qualibet labore pecora sua miserit, et ille cuius labor est, si conuictus eum fuerit cim testibus, ei reputetur damnum et aestimatum reddat, mallobergo leodardi, et insuper MCC denarios qui faciunt solidos XXX culpabilis iudicetur.</i>
Lex Visigothorum	MGH LL nat. Germ. I 1	<i>Liber iuduciorum 21, (p. 340): Si quis sudes in vinea posuerit sive in campo propter feras, ei ibi aliquis, dum furtum temptat, incidit, culpe eius oportet adscribi, qui vulnus exceptit, quod in tem alienam fraudulenter ingressus est.</i>
Lex Burgundionum	MGH LL nat. Germ. II 1	<i>Constitution 103, (p. 114): [1.] Quicumque in vinea aliena intrare praesumpserit de die in furtis causa, inferat illi, cuius vinea est, solidos III, et multae nomine solidos II. [2.] Certe si de nocte hoc praesumpserit facere, et percussus fuerit, ita ut moriatur, custos vineae nullam calumniam patiat.</i>
Edictus Rothari	MGH LL IV	<i>Edictus 296, (p. 70): De ubas. Si quis super tres uvas de vinea alienam tulerit, componat solidos sex; nam si usque tres tulerit, nulla sit illi culpa.</i>

Podmínky pro vznik práva

- Intenzivní pěstování vinné révy
 - *První doklady u úpravě právního života na vinicích z doby římské říše.*
 - *Římská říše – římská stanice u Mušova (Legio Decima Gemina Pia Fidelis)*
 - *vláda Marka Aurelia Antonia (161–180 n. l.)*
 - *vláda Marka Aurelia Proba Augusta (276–280 n. l.)*
 - *leges censoriae*
 - *leges datae/leges dictae*
 - *leges municipales*
-

Podmínky pro vznik práva

- Intenzivní pěstování vinné révy

Důvody pěstování vinné révy v době Velkomoravské říše

- *Liturgické účely – mešní víno používané při eucharistii jako krev Páně (červené odrůdy, z praktických důvodů povolil roku 1487 papež Sixtus IV. bílé odrůdy),*
 - *Reprezentace, luxusní zboží,*
 - *Prostředek potěchy.*
-
- *Zakon sudnyj l'judem (2. polovina 9 stol.), recipoval byzantskou Eklogu císaře Leona III. (726).*
-

Soudní zákoník pro lid

název	datace	obsah
Zakon sudnyj ljudem	cca 863	<p>Čl. 15. <i>Kdo z nepřátelství nebo pro loupež majetku podpaluje ohněm obytné budovy, ať ho upálí, pokud je to ve městě. Pokud je to na vesnici nebo v usedlosti, ať ho popraví mečem. Ale podle církevního práva se předává na pokání na 12 let, neboť je to nepřítel. Pokud chce někdo spálit strniště nebo křoví na svém pozemku a zapálí oheň a ten přeskočí a zapálí cizí pole nebo cizí vinici, třeba celou věc posoudit a vyšetřit. Pokud k tomu přišlo tak, že z nevědomosti nebo lehkomyšlnosti zapálil oheň, ať postiženého odškodní. Pokud by zapálil oheň ve větrném dni nebo neudělal nezbytná opatření řka: oheň se nerozšíří, nebo z lenosti, nebo že nemůže a oheň nadělá škody, ať zaplatí a ať je zbičován. Pokud by však zachoval všechna opatření a náhle přišla bouře, a proto se oheň velmi rozšířil, ať není odsouzen. Pokud se zapálí něčí dům od blesku a shoří buď jeho vlastní obydlí, nebo se oheň rozšíří a shoří i domy jeho sousedů, protože tento požár vznikl znenadání, nemá se soudit.</i></p>

Písemné památky

- zakládací listina litoměřické kapituly (1057),

Benediktini

- zakládací listina benediktinského kláštera sv. Štěpána na Hradisku u Olomouce (1078),
- zakládací listina pro třebíčské benediktiny (duben 1101 – červenec 1104),

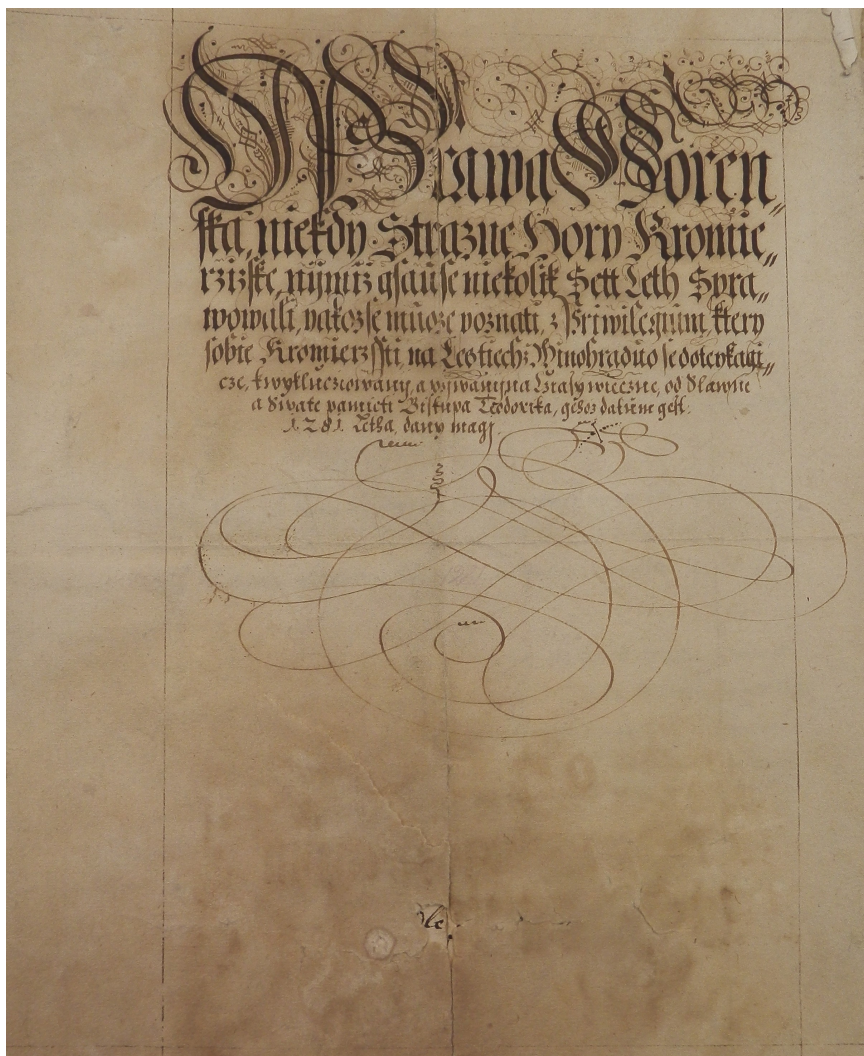
Cisterciáci

- zakládání vinic na místech, kde jsou klimatické podmínky méně příznivé
 - vinařství přináší z Burgundska a Poryní
 - na Moravě poprvé Velehrad u Uherského Hradiště (1202)
-

Písemné památky

- **1236** Konrád, opat klášter v Neuburgu, prodává dvě vinice velehradskému klášteru s výplatou formou perkrechtu (CDM II, s. 315–316, č. 276)
 - **1241** Václav I., král český, věnuje abatyši Herburce a jejímu klášteru perkrecht (CDB IV-1, s. 71–72, č. 11)
 - **1266** Bruno, olomoucký biskup, povoluje zakládat vinohrady u Kroměříže, osvobozuje je od dávek a ustanovuje perkmistra hor viničních (CDB V-1, s. 688, č. 466)
 - **1281** Dětrich, olomoucký biskup, vydává horenský řád pro kroměřížské vinice (ZAO, pob. Olomouc, AO, inv. č. 4084, sg. FIIIa1/1b-1)
-

Kroměřížský horenský řád

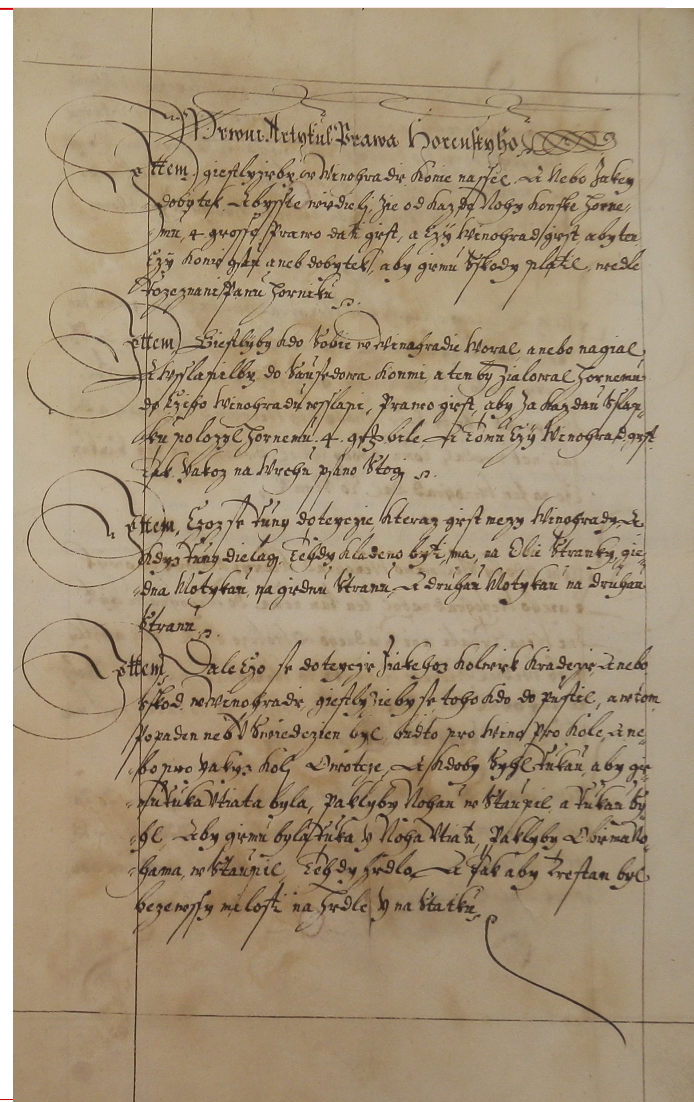
Opis (1572), pap., čes., lat., Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 4084, sign. FIIIa1/1b-1, ff. 1r–12v.

Písař: Jan Milotický.

Typologie: viniční řády vzniklé sepsáním zvykového práva.

Kroměřížský horenský řád

- papírový sešit, sestávající ze tří do sebe volně vložených dvojlistů (ve hřbetu prošitých bílým motouzem),
- velikosti jednoho folia 330 (výška) x 205 mm,
- vnější dvojlist (první a poslední list) plní mimo jiné úlohu ochranného přebalu,
- vlastní text pramene ff. 2r–4v,
- folia ff. 5r–6r jsou prázdná,
- foliace je novodobá,

Kroměřížský horenský řád

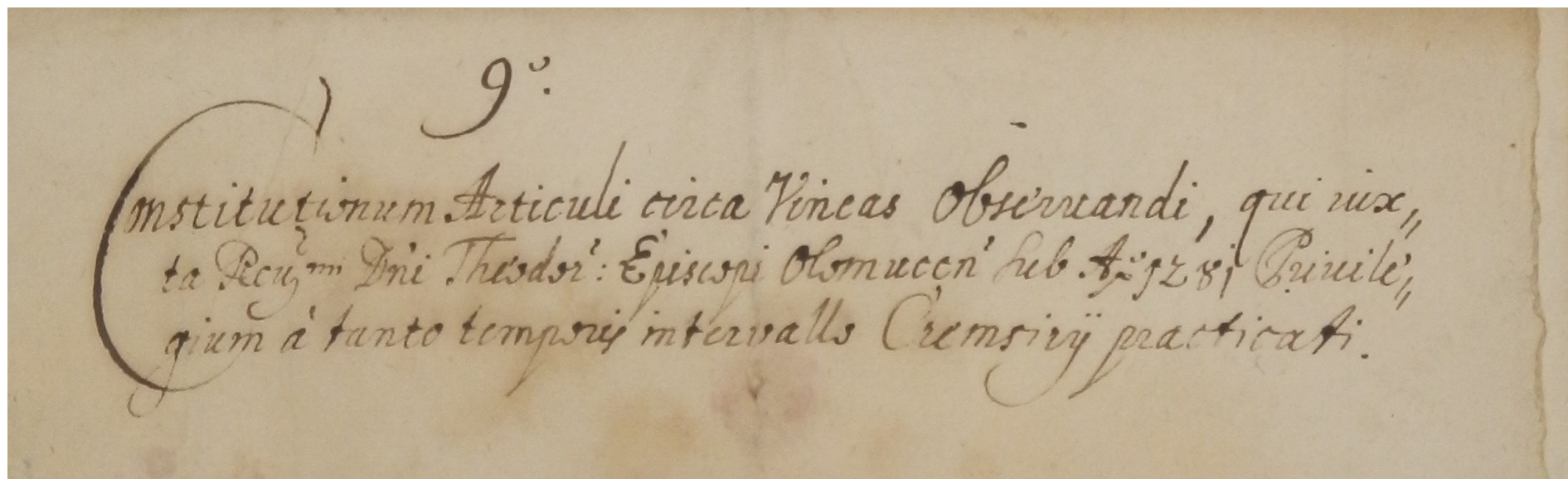
- vnější dvojlist má zachované linkování,
 - bez filigránů,
 - jedna písařská ruka,
 - česká novogotická kurzíva a humanistická kurzíva,
 - zdobení pomocí dvojlinky a rozviliny,
 - v dobrém stavu.
-

Kroměřížský horenský řád

9.
Constitutionum Articuli circa Vincas Observandi, qui iuxta
ta Decretum Dni Theodor: Episcopi Olomuccen' sub. A. 1728 Privile-
gium à tanto temporis intervallis Cremserij practicati.

Kroměřížský horenský řád

Constitutionum articuli circa vineas observandi, qui iuxta reverendissimi Domini Theodorici, episcopi olomucensis, sub anno 1281 privilegium a tanto temporis intervallo Cremsirii practicati.

Jan Lucemburský a Jan Jindřich

datace	obsah + komentář	edice
1325, duben, 5., Znojmo	Jan, český král, potvrzuje brněnským měšťanům všechna předchozí práva a zakazuje nalévání rakouských vín.	CDM VI, s. 219–220, č. 283
1328, listopad, 11., Brno	Ustanovení statut brněnských přísežných.	CDM VI, s. 288–290, č. 374
1352, srpen, 9., Brno	Právní informace rychtáře a přísežných města Brna pro Uherské Hradiště.	Právní kniha města Brna, s. 491–500
1350, prosinec, 21., Brno	Jan Jindřich, markrabě moravský, zakazuje nalézání práv v cizině.	CDM VIII, s. 29–30, č. 60
1353, Brno	Alšík a Jan z Fulštejna postupují Židlochovice moravskému markraběmu Janu Jindřichovi.	CDM VIII, s. 186, č. 247

Karel IV.

datace	obsah + komentář	edice
1348	Karel IV., římský a český král, nařizuje zakládat v okolí Prahy zahrady a vinice.	FRB IV, s. 516
1349, leden, 1., Drážďany	Karel IV., český král, prohlašuje, že měšťané v Litoměřicích mají býti zachováni při skladu obilí, soli, ryb, vína a jiných věcí.	CIM II, s. 419–423, č. 282
1358, únor, 16., Praha	Karel IV., císař římský, nařizuje, aby ve třech mílích okolo Prahy byly zakládány vinice, a vydává viniční práva na ochranu a podporu jejich.	CIM I, s. 107–112, č. 66
1358, květen, 12., Praha	Karel IV., císař římský, rozšiřuje platnost předchozího nařízení na celé království.	CIM I, s. 113–116, č. 68
1359, květen, 7., Praha	Karel IV., císař římský, povoluje kmetům a konšelům města Litoměřic, aby na hoře zvané Radobýl zakládali vinohrady.	CIM II, s. 548–550, č. 376
1370, leden, 9., Praha	Karel IV., císař římský, zakazuje dovoz cizích vín do Čech.	CIM I, s. 147–148, č. 90

Jošt Lucemburský

datace	obsah + komentář	edice
1375, listopad, 12.,	Jošt, markrabě moravský, získává Židlochovice po smrti Jana Jindřicha.	
1379, květen, 30., Brno	Jošt, markrabě moravský, nařizuje vlastníkům židlochovických vinic horenské právo.	CDM XI, s. 143, č. 154
1379–1402	Jošt, markrabě moravský, nechává vyhotovit židlochovický viniční řád.	Einige Dorf-Weisthümer (Ban- und Bergteidinge) aus Mähren, s. 85–90
1407, leden, 22., Brno	Jošt, markrabě moravský, postupuje Židlochovice do rukou Viléma Zajíce z Valdeka.	ZDB IX, s. 260, č. 124

Vývoj horenského práva 15.–16. stol.

- *úpadek během husitské revoluce (1419–1434),*
 - **1433** *nález Starého Města pražského, podle něhož měly být napříště všechny viniční trhy zapisovány v městských knihách,*
 - **1497, červenec 21. Praha,** *Vladislav II. Jagelonský, král český, nařizuje povinnost zápisu vinic do perkmistrovských knih,*
 - **1500** *nový typ falkensteinských rádů na Moravě,*
 - **1590** *Rudolf II. vydává podrobnou instrukci Janu Kapru z Kaprštejna, perkmistru pražských viničních hor.*
-

Vývoj horenského práva 17.–18. stol.

- *úpadek během třicetileté války (1618–1648),*
 - *1775 robotní patent umožnil prohloubit odvod vrchnostenských dávek,*
 - *1781 zrušení nevolnictví vedlo ke stěhování dělníků do měst, což znamenalo nedostatek pracovních sil ve vinicích,*
 - *1783 úpadek agendy Úřadu perkmistra hor viničných v Čechách vedl ke spojení s komorní prokuraturou,*
 - *1782, srpen 19., Moravskoslezské gubernium oslovuje jednotlivé vinařské obce formou dotazníků, příprava kodifikace práva na Moravě,*
 - *1784, září 22., Všeobecné vinohorenské zřízení pro Markrabství moravské ukončuje platnost dosavadních horenských řádů.*
-

Prameny – listiny

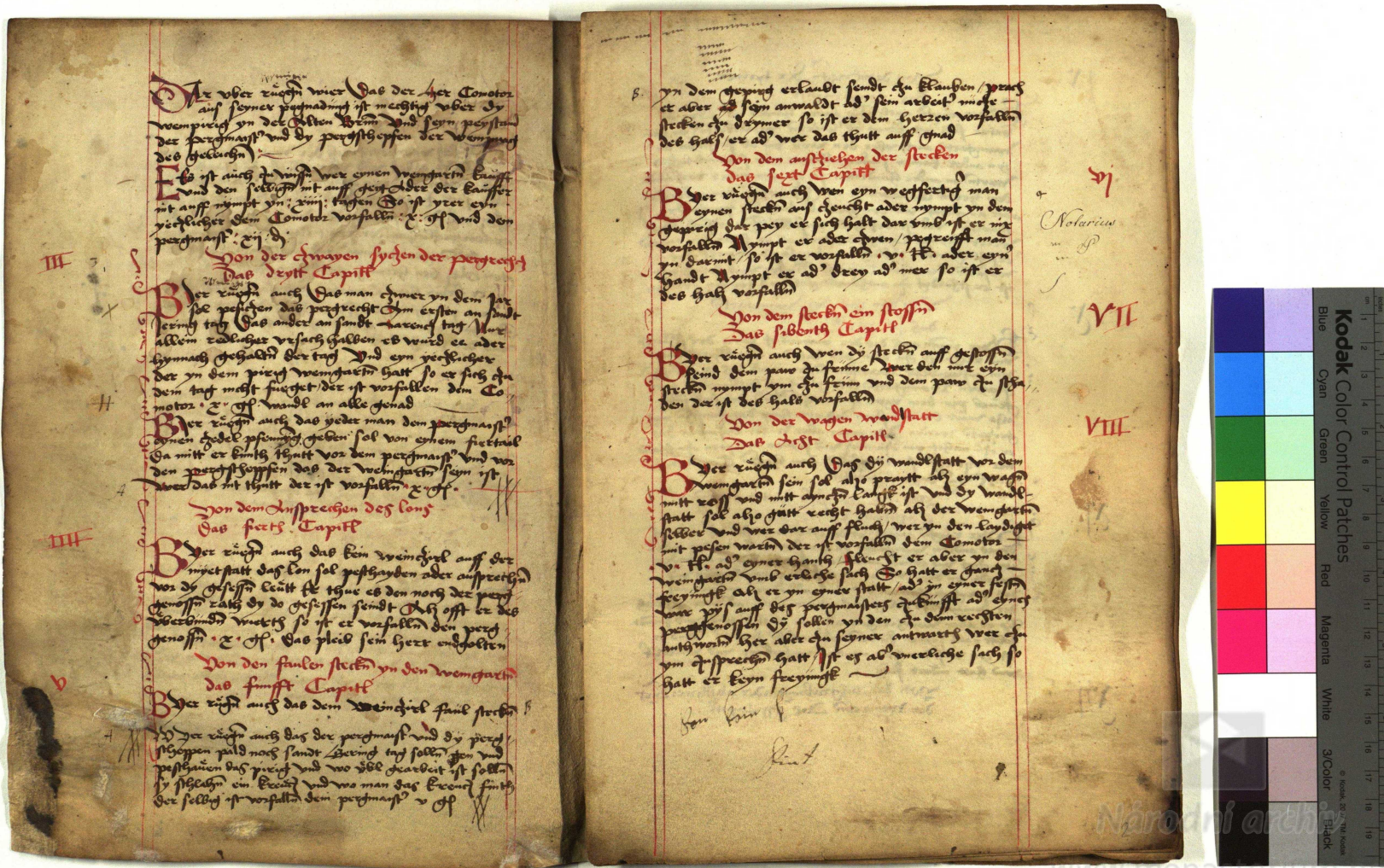
Listina je písemné svědectví o určitém právním jednání, vytvořená podle určitých pravidel. Až na výjimky má neomezenou platnost.

Horenské či viniční řády byly původně vydávány majiteli jednotlivých panství formou pergamenových, později papírových listin, ověřených pečeti vydavatele. Jen malé procento z nich se dochovalo v originále, podstatná část je zachována v pozdějších opisech.

Prameny – listiny

Prameny – listiny

NA, Maltézští rytíři – české velkopřevorství 1085–1875, sign. 1966.